

IZTĒLES KRUSTPUNKTOS: DZĪVO LABORATORIJU PIEEJA SOCIĀLAJĀM INOVĀCIJĀM¹

AT THE CROSSROADS OF IMAGINATION: LIVING LAB APPROACH FOR SOCIAL INNOVATION

Mg. art. **Paula Cukura**

Rīgas Tehniskā universitāte

Abstract

This article addresses momentum-gaining approaches to enhancing imagination, ambition, and cross-sectoral collaboration in efforts to advance the UN Sustainable Development Goals. As a practical, needs-driven response to the increasing social and ecological challenges, it foregrounds open social innovation as a solution, living labs as an approach, as well as open and citizen science as methods for co-creating more sustainable futures, with particular emphasis on the role of academic institutions. The article combines a review of recent scientific literature with a brief empirical illustration from *Viskaļi – The Institute of Design for Quality of Life* in Riga, Latvia, developed within a broader case study. Based on this analysis, the article outlines several directions through which academic institutions can contribute to SDG implementation by fostering locally grounded, co-created social innovations that enhance quality of life. The need for expanding imaginaries towards a hopeful future as means for meaningful societal transformation is emphasised.

Keywords: *social innovation, living labs, sustainable development goals, academic institutions.*

¹ Šis raksts daļēji tapis no: Cukura, P. (2025). *Sociālās ekonomikas organizācijas pēcizaugsmes kontekstā. "Viskaļi – Dzīves kvalitātes dizaina institūts" piemērs*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija un Rīgas Tehniskā universitāte. 160. lpp.

Viena no aktuālākajām problēmām mūsdienās ir pieaugošā ekoloģiskā un sociālā krīze, ko pavada ģeopolitiski nemieri. Lai gan ir novērojams pozitīvu labās prakses piemēru pieaugums, tie ikdienas satraucošo ziņu plūsmā drīzāk paliek ēnā. Turklāt 21. gadsimta izaicinājumi pieprasa “nākamā līmeņa” domāšanas un vadības pieejas: paradigmu maiņu, kam nepieciešami ambiciozi, radoši un inovatīvi mentālie, problēmu risināšanas un sadarbības modeļi. Tas liek arī akadēmiskajām institūcijām – pētniecības un izglītības centriem – pārdomāt savas pārvaldības pieejas, zinātniskās darbības prioritātes, kā arī studentiem, nākotnes līderiem, sniegtās **kompetences** un **vērtības**. Līdz ar to akadēmiskajām institūcijām ir īpaši būtiska loma kā ilgtspējīgu pārmaiņu aģentiem, jo tās ietekmē ne tikai esošo politiku un citu stratēģiju veidošanu un izvērtēšanu šodien, bet arī, īstenojot zināšanu pārnesi, ietekmē topošās vadošās paaudzes – filozofus, politiķus, ekonomistus, inženierus, sabiedriskos darbiniekus, režisorus un citus kultūras telpas un domas veidotājus.

2015. gadā apstiprinātie ANO ilgtspējīgas attīstības 17 mērķi ar noteikto īstenošanas termiņu līdz 2030. gadam (bez juridiskajām saistībām) kalpo kā nozīmīgi rīcībpolitikas virzieni, uz kuriem tiek ties [United Nations n.d.]. Taču desmit gadus vēlāk sasniegtais progress šķiet tik relatīvi niecīgs, ka liek domāt par fundamentālu *iztēles krīzi*, kvalitatīvas stāstniecības, visaptverošas komunikācijas, auditorijas iesaistes un citu radošu, inovatīvu pieeju trūkumu, kas rezultējies mērķtiecīgas rīcības neesamībā. Inovāciju jomā populārs ir četrkāršās spirāles modelis (*quadruple helix*), kas izceļ akadēmisko institūciju, nozares, valdības un sabiedrības lomu, kā arī sadarbības nozīmību ilgtspējīgu zināšanu radīšanā un pārnesē, kā arī inovāciju ekosistēmas līdzradīšanā [Carayannis & Campbell 2009: 207]. Tas ir būtiski ne tikai daudzpusīgam problēmu un risinājumu redzējumam, bet arī, lai izvairītos no jau pieminētās iztēles krīzes, kas, britu rakstnieka un aktivista Roba Hopkinsa (*Rob Hopkins*) vārdiem, rodas kā blakusprodukts individuālismam, patērētāju kultūrai un sistēmām, kas cilvēkus padara reaģējošus un pasīvus [Vitali 2025]. Paradigmas maiņa pieprasa aktīvu kolektīvu rīcību – gan kopienu, gan pārvaldes līmenī. Četrkāršās spirāles modelis tādējādi ir īpaši lietderīgs risinājumu izstrādes procesā. Ne velti arvien plašāku popularitāti iemanto dzīvo laboratoriju (*living labs*) pieeja, kuru darbības pamatā ir šis četrkāršās spirāles modelis un kurā pēc būtības tiek pētīti, testēti un **kopradīti** jēgpilni aktuālo problēmu risinājumi. Dzīvo laboratoriju pieeja ir viens no šī raksta centrālajiem elementiem, kas aplūkots kā formāts eksperimentēšanai gan sociālo inovāciju radīšanā, gan atvērtās un sabiedriskās zinātnes (*citizen science*) lietošanā, īpaši izceļot akadēmisko institūciju lomu un iespējas šo sadarbību ieviešanā. Rakstu veido aktuālās zinātniskās literatūras pārskats, noslēgumā piedāvāts arī īss empīrisks piemērs, kas tapis plašākā gadījuma studiju pētījumā [Cukura 2025]. Attiecīgi šajā rakstā aplūkoti vairāki virzieni un piemēri, kas var palīdzēt akadēmiskajām institūcijām virzīties uz ANO ilgtspējīgas attīstības mērķu ieviešanu, meklējot

praktiskus vietējam kontekstam un iedzīvotājiem atbilstošus risinājumus labākai dzīvei – kopradītas sociālās inovācijas.

Vēsturiski inovācijas tiek saistītas ar tehnoloģijām un zinātnei, galvenokārt uzsvērot jauno risinājumu konkurences priekšrocības un nākotnes komerciālās veiksmes potenciālu. Līdz ar to inovācijas lielākoties tikušas aplūkotas caur ekonomikas un vadības zinību prizmu [Nicolopoulou, et al. 2015: 1], taču, līdzīgi kā ilgtspējīgas attīstības un vispārējās ekonomiskās paradigmas maiņas kontekstā, arī inovācijas – novatorisks progress – arvien vairāk tiek vērstas uz aktuālo problēmu risināšanu arī sociālajā un ekoloģiskajā jomā. Tostarp arvien atpazīstamāks kļūst sociālo inovāciju jēdziens. Atbilstoši Rīgas Tehniskās universitātes pētnieku veiktajai literatūras analīzei, tiek piedāvāta šāda sociālo inovāciju definīcija:

*Sociālā inovācija ir labāka, efektīvāka un racionālāka (salīdzinājumā ar esošajiem) aktuālo sociālo problēmu risinājumu izstrāde un ieviešana praksē, radot jaunu sadarbības kultūru un **veicinot sociālo progresu sabiedrībā**. Šie jaunie risinājumi varētu būt jauni produkti, pakalpojumi, modeļi, procesi, likumi, organizācija, metode, sociālo problēmu risinājumi, prakse utt., kas vienlaikus atbilst sociālajai vajadzībai un noved pie jaunām vai uzlabotām spējām un attiecībām, kā arī līdzekļu un resursu lietderīgāka pielietojuma.* [Līcīte, et al. 2019: 27]

Attiecīgi sociālo inovāciju mērķis ir risināt aktuālās problēmas sabiedrībā [Organisjana 2019: 10], primāri tiecoties uzlabot dzīves kvalitāti. Tas nozīmē, ka sociālās inovācijas vistiešākajā veidā veicina ANO ilgtspējīgas attīstības mērķu (turpmāk – IAM) īstenošanu.

Savukārt atvērtās sociālās inovācijas (turpmāk – ASI) tiecas vēl soli tālāk, īpaši uzsvērot sadarbības, koprades un līdzdalīgas iesaistes principus ar mērķi radīt brīvpieejas atvērtos risinājumus dzīves kvalitātes uzlabošanai, izmantojot dažādu iesaistīto pušu kolektīvās zināšanas, radošumu un citus resursus (sk. 1. tabulu). Tas norāda uz ļoti daudzpusīgām un dinamiskām mijiedarbībām dažādos līmeņos: mikrolīmenī – starp indivīdiem un kopienu; mezolīmenī – starp organizācijām un tīkliem; kā arī makrolīmenī – sistēmiskajā un politiku līmenī [Pacheco, et al. 2025: 1–2].

2025. gada pavasarī publicētā sistemātiskā ASI literatūras analīze liecina: lai gan pirmās Q1–Q2 akadēmiskās publikācijas par ASI tika publicētas jau 2006. gadā, īpašu popularitāti pētniecībā šī joma ir iemantojusi pēdējos desmit gados. Lielākoties tā ir empīriskā pētniecība, kurā izmantota kvalitatīvā metodoloģija (64 no 93 gadījumiem), un tā lielākoties pievēršas plašiem konceptiem, nevis vienai konkrētai sociālajai problēmai [Pacheco, et al. 2025: 5]. Attiecīgi ASI drīzāk kalpo kā ietvars dažādām iniciatīvām un modeļiem, kas veicina sadarbību un kolektīvo rīcību, it īpaši dodot iespēju kopienām, nevalstiskajām organizācijām, uzņēmumiem un citiem īstenot sociālās pārmaiņas.

1. tabula. Tradicionālie sociālie pakalpojumi, sociālās un atvērtās sociālās inovācijas: salīdzinājums [Pacheco, et al. 2025]

	Tradicionālie sociālās labklājības pakalpojumi	Sociālās inovācijas	Atvērtās sociālās inovācijas
Process	Vērsts uz sociālo misiju un rezultātu kontroli	Var būt slēgts vai iekšējs	Vienmēr atvērts, līdzdalīgs, uz sadarbību vērsts
Galvenie dalībnieki	Īsteno galvenokārt nevalstiskās organizācijas vai valsts/pašvaldības	Var tikt īstenots/vadīts jebkurā sektorā	Daudzpusīgas iesaistītās puses, tostarp sabiedrība
Zināšanu avots un dalīšanās	Iekšējā pieredze un specializētas zināšanas	Ne vienmēr atvērta dalīšanās	Balstīts uz atvērtajām zināšanām un datiem, kopīgajiem resursiem, kolektīvo inteliģenci
Inovāciju modelis	–	Tradicionālais, reizēm hierarhisks	Balstīts tiklā un koprades procesā, decentralizēts

ASI modeļi var tikt kategorizēti divās galvenajās grupās atkarībā no to primārā darbības veida: uz izpēti vērstas iniciatīvas, kas pamatā balstās uz sākotnējām inovāciju izstrādes fāzēm, un iniciatīvas, kas vērstas uz iedrošināšanu/iespējošanu, fokusējoties uz inovāciju ieviešanu jau vēlākās attīstības fāzēs. Tās ir tāda veida iniciatīvas kā pūļa finansēšanas vai resursu dalīšanās platformas, hakatoni un dažādi konkursi, domnīcas, sociālie inkubatori un akseleratori, viedo pilsētu iniciatīvas, dzīvās laboratorijas, *Makerspaces* un digitālās izgatavošanas laboratorijas (*Fab Labs*), kā arī publiskās inovāciju laboratorijas [Pacheco, et al. 2025: 10–11]. Pētnieki uzsver, ka, piemēram, iedzīvotāju iesaiste pakalpojumu vai produktu izstrādē var būtiski uzlabot gan tā kvalitāti, gan arī lietojamību un pieejamību, taču tas nenožīmē pilnīgu organizācijas – piemēram, publiskajā sektorā – darbības transformāciju, bet gan stratēģisku dažādu ASI iniciatīvu ieviešanu jau esošajās praksēs, tādējādi pakāpeniski veidojot sadarbības un atvērtības kultūru un paralēli veicinot sociālo ietekmi. Tas arī mazinātu pretestību un citus riskus, kas saistīti ar šādu iniciatīvu ieviešanu publiskajā pārvaldē, arī akadēmiskajās institūcijās. Savukārt uzņēmumus un finanšu struktūras pētnieki aicina mainīt uz projektiem balstīto finansēšanas pieeju, pievēršoties ekosistēmas atbalsta veidošanai – investējot līdzekļus platformās un kopīgā infrastruktūrā, tādējādi veicinot ilgtermiņa sadarbības un ilgtspējīgu, uz sadarbību vērstu kapacitātes stiprināšanu visām ASI ekosistēmā iesaistītajām pusēm [Pacheco, et al. 2025: 11]. Tas arī veicinātu ilgtermiņa pētījumu kvalitāti, kas varētu atklāt nozīmīgus aspektus par ASI potenciālu risināt sociālos izaicinājumus [Pacheco, et al. 2025: 15].

Spāņu pētnieks Alfonso Unseta (*Alfonso Unceta*) ar kolēģiem norāda, ka sociālās problēmas izpaužas ļoti sarežģītos veidos, kas bieži ir citu problēmu simptomi, kā arī ir grūti noteikt, vai sociālā problēma ir tikusi atrisināta vai drīzāk aizstāta ar citām, steidzamākām problēmām. Tiek skaidrots, ka tas saistīts ar sociālo problēmu sistēmisko un to risinājumu nesistēmisko iedabu [Unceta, et al. 2017: 4]. Pētnieku grupa ir secinājusi: lai radītu un īstenotu sociālās inovācijas, organizācijām ir jāpiemīt vismaz trim pamata kompetencēm:

1. Spējai interpretēt sociālo problēmu, tās cēloņus, potenciālo ietekmi un alternatīvas;
2. Spējai šo interpretāciju pārvērst produktos, pakalpojumos un metodēs, kas spētu risināt šīs problēmas atbilstoši organizācijas zināšanām un pieredzei;
3. Spējai šos rezultātus izmantot, turpinot eksperimentēt un pielāgojot risinājumus, vienlaikus izvērtējot to sociālo ietekmi. [Unceta, et al. 2017: 5]

Savukārt Utrehtas Universitātes ilgtspējīgas attīstības pētnieks Bonno Pels (*Bonno Pel*) ar kolēģiem, veicot 20 starptautisku sociālo inovāciju tīklu analīzi 27 valstīs, ir secinājuši, ka sociālo inovāciju ekosistēmām īpaši būtiska ir to sakpošanās vietējā kontekstā (*local embedding*), starptautiskas saiknes, kā arī diskursīva rezonanse plašākā sabiedrībā [Pel, et al. 2019: 3]. Šie aspekti atkārtoti norāda uz nepieciešamību pēc starpsektoriālas sadarbības, it īpaši saistībā ar vietējā konteksta izpratni, aicinot pētniekus un vietējās kopienas uz ciešāku sadarbību sociālo problēmu risināšanā – līdzdalīgu koppradi, kas ir būtisks pīlārs inovāciju ekosistēmas radīšanā [Diaz-Sarachaga 2025].

Koprade (*co-creation*) kļūst arvien populārāka arī uzņēmumu vidē, iesaistot dažādas ieinteresētās puses – piegādātājus, ekspertus, darbiniekus un citus – pakalpojumu un produktu radīšanā. Tiek identificēti četri koprades tipi: kopienas kopradīšana, ekspertu kopradīšana, pūļa resursu izmantošana (*crowdsourcing*) un koalīcijas [Diaz-Sarachaga 2025]. Tajā pašā laikā arī augstākās izglītības iestādēs un pētniecībā arvien biežāk tiek uzsvērti atvērtās zinātnes (*open science*) principi un sabiedriskās zinātnes (*citizen science*) prakses. Atvērtā zinātne tiek balstīta uz pieciem galvenajiem pīlāriem:

1. Atvērtas zinātniskās zināšanas;
2. Zinātnes komunikācija;
3. Atvērts dialogs ar citām zināšanu sistēmām (vietējās kopienas, marginalizētie pētnieki, pamatiedzīvotāji);
4. Atvērta sabiedrības iesaiste;
5. Atvērta zinātniskā infrastruktūra. [UNESCO 2021: 7]

Atvērtās zinātnes mērķis ir veicināt zinātnisko sadarbību un dalīšanos ar informāciju gan sabiedrības, gan zinātnes labā; padarīt daudzvalodu (*multilingual*) zinātnei

brīvi pieejamu un atkārtoti izmantojamu visiem; kā arī ierosināt zināšanu radīšanas, izvērtēšanas un izplatīšanas procesus, iesaistot tajos arī sabiedrību [UNESCO 2021: 7]. Šāda pieeja var arī veicināt akademiķu iesaisti *aktīvismā* jeb aktīvā sabiedriskajā iesaistē, lai, izmantojot savas stiprās puses, veicinātu ilgtspējīgu pāreju [Hattle, et al. 2025: 1].

Arī Hārvarda Universitātes pētnieki uzsver, ka īpaši augstākās izglītības iestādēm ir augsts potenciāls veicināt IAM sasniegšanu, ņemot vērā to vietējās saknes un globālās saiknes, kā arī dabiski plašo iesaistīto pušu loku – fakultātes, pētniekus, studentus, arī absolventus, nozaru pārstāvjus – un to politisko ietekmi. Līdz ar to augstskolām ir *kritiska loma* būt par pārmaiņu aģentiem [Purcell, et al. 2019: 1344]. Tajā pašā laikā diemžēl ilgtspējas jautājumi bieži tiek marginalizēti ierastajās tēmās un studijuursos, tostarp augstskolām nespējot pilnvērtīgi integrēt ilgtspēju visaptverošā pārvaldes un biznesa modelī. Tas rezultējas pētniecībā, kas ir atrauta no universitātes pilsētiņas (*campus*) darbībām un pakalpojumiem sabiedrībai [Purcell, et al. 2019: 1344]. Hārvarda Universitātē tiek uzsvērts, ka ilgtspēju stratēģiskā līmenī ir nepieciešams mērķtiecīgi vadīt visu līmeņu vadītājiem. Analizējot trīs īpaši veiksmīgus piemērus – pašu Hārvarda Universitāti ASV, Plimutas Universitāti (*Plymouth University*) Lielbritānijā un Amerikāņu Universitāti Bulgārijā (*American University in Bulgaria; AUBG*) –, pētnieki norāda uz daudzpusīgiem veidiem, kā stratēģiski pārveidot vai pilnveidot augstskolu darbību, kas var rezultēties iesaistīgos lēcienos ilgtspējas un citos sociālās ietekmes rādītājos. Piemēram:

- Pārdefinējot akadēmiskās prioritātes, tiecoties uz uzņēmējdarbības atbalstu (vietēji atbildīgu iepirkumu) un ilgtspējīgu praksi īstenošanu, tādējādi ar misijas virzītu rīcību transformējot arī sabiedriskās, kopienas un uzņēmējdarbības norises plašākā reģionā;
- Atbilstoši augstskolas misijai piedāvājot profesionālus pakalpojumus ilgtspējas jomā, tostarp iesaistot un aktivizējot gan studentus, gan fakultātes, kā arī veidojot partnerības ar sabiedriskajām organizācijām un uzņēmumiem, balstoties uz vienotiem ilgtspējas mērķiem;
- Kopradot transformatīvas pārmaiņu studiju programmas sadarbībā ar nozares asociācijām, tādējādi radot ilgtspējas pārmaiņu līderus, kuri jau darbojas vai uzreiz pēc studiju pabeigšanas nokļūst darba tirgū dažādās uzņēmējdarbības jomās (MBA programmas). [Purcell, et al. 2019: 1345]

Attiecīgi šie piemēri parāda, kā *īstās* dzīves ilgtspējas izaicinājumi tiek stratēģiski pārvaldīti un integrēti dažādos līmeņos, tostarp nodrošinot starpsektoru sadarbību un papildu finanšu plūsmas, kļūstot par biznesa stratēģiju. Visām analizētajām augstskolām novērojamas mērķtiecīgas un misijas virzītas pārmaiņas gan iekšēji, gan ārēji, dzīvo laboratoriju ietvara izmantošana, cilvēkresursu spēju un kapacitātes celšana,

kā arī plašāka pozitīvā ietekme uz citām iesaistītajām pusēm, uzlabota reputācija un paplašināti ienākumu gūšanas veidi [Purcell, et al. 2019: 1351]. Visi šie piemēri darbojas pēc dzīvo laboratoriju principiem.

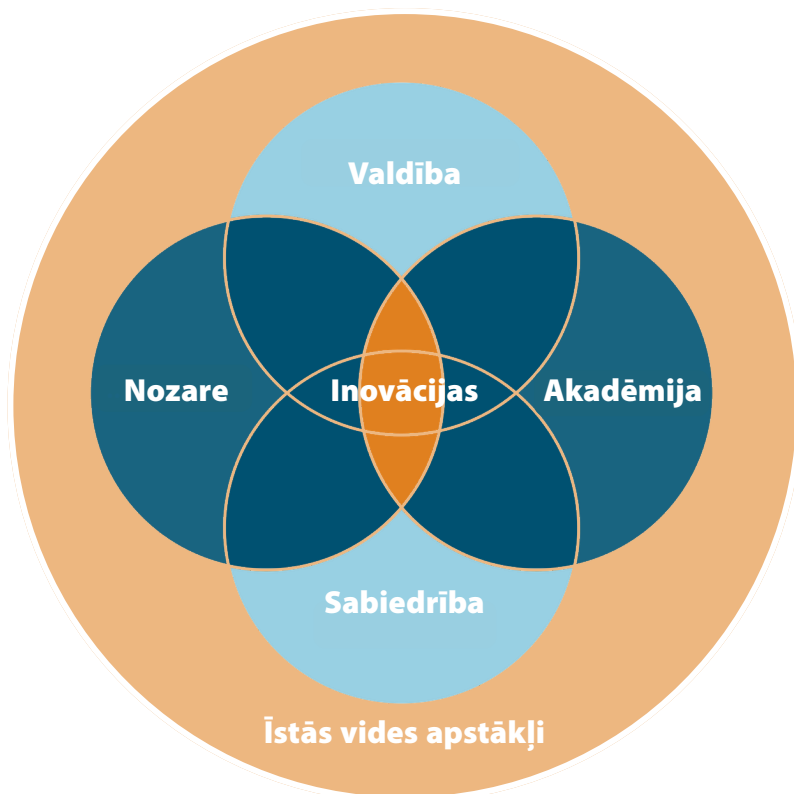
Dzīvās laboratorijas kļuva populārākas 2016. gadā pēc Parīzes nolīguma (*Paris Agreement*) pieņemšanas un, it īpaši, pēc 2021. gada. Šī tendence tiek saistīta gan ar pandēmijas radīto nepieciešamību meklēt jaunas pārvaldes un sociāli inovatīvas darbības formas, gan arī ar 2020. gadā pieņemto pētniecības un inovāciju programmas *Apvārsnis Eiropa* jauno ietvaru [Arias, et al. 2025: 15–18]. Eiropas Dzīvo laboratoriju tīkls (*European Network of Living Labs*; turpmāk – ENoLL) apvieno 172 biedrus no 40 valstīm un dzīvās laboratorijas definē kā:

atvērtas inovāciju ekosistēmas reālā [real-life] vidē, kuru pamatā ir sistematiska lietotāju koprades pieeja, kas integrē pētniecības un inovācijas darbības kopienās un/vai daudzu ieinteresēto personu vidē, inovācijas procesa centrā izvirzot iedzīvotājus un/vai gala lietotājus.

[European Network of Living Labs n.d.]

ENoLL izpratnē ar dzīvajām laboratorijām tiek saprastas ne tikai organizācijas, kas darbojas pēc šiem principiem, bet arī projekti, metodes un dažādu līmeņu rīki, kuri iemieso vienotos pamatprincipus: inovācijas, kopradi, *īsto* vidi un iedzīvotājus centrā. Tie ir eksperimentāli procesi, kas apvieno visas četrkāršās spirāles iesaistītās puses ar mērķi radīt kopienām un cilvēkiem pa īstam noderīgus inovāciju risinājumus [European Network of Living Labs n.d.]. Ņemot vērā ENoLL darbības mērogu un ietekmi, šī definīcija visbiežāk tiek pieņemta arī pētnieciskajos materiālos.

Dzīvās laboratorijas (turpmāk – DzL) tiek veidotas kā stratēģisks rīks, lai ar lietotāju centrētu pieeju popularizētu pētniecību, kopradi un atvērtās inovācijas, kā arī izstrādi un dažādu politiku, stratēģiju un sociālās iekļaušanas aktivitāšu testēšanu. Vēlreiz īpaši būtiski ir uzsvērt, ka šīs darbības ir vērstas uz iedzīvotāju iesaisti un pieredzi, novērtējot tieši iedzīvotāju potenciālu kļūt un būt par pārmaiņu aģentiem vai vismaz aktīviem dalībniekiem – savā kopienā vai jaunradītās inovācijas izmantošanā. Līdz ar to šīs laboratorijas kalpo kā eksperimentālas vietas, kurās tiek veidotas un testētas arī jaunas pieejas pilsētu attīstībai, atbalstot uz pierādījumiem balstītu politiku veidošanu [Arias, et al. 2025: 2]. DzL no citām ASI iniciatīvām atšķiras tieši ar šo būtisko pamatnoteikumu – tā sauktā *PPPP* jeb *public-private-people-partnership* (publiskā–privātā–cilvēku–partnerība) koprade istās vides apstākļos [Hossain, et al. 2019: 980] (sk. 1. att.). Lai gan sākotnēji šis modelis varētu šķist sarežģīts, praktiķi norāda, ka laika gaitā katra dalībnieka loma izkristalizējas, veidojot stabilu ekosistēmas struktūru [Schaeffer & Matt 2016: 16].

1. attēls. Dzīvās laboratorijas modelis [Hossain, et al. 2019]

Veicot 95 Eiropā esošo DzL analīzi, pētnieki ir izdarījuši secinājumus par DzL kopīgajām iezīmēm. 93% no visām 95 DzL ir pieejamas fiziskajā vidē. Izstrādes ziņā četras piektdaļas no tām darbojas produktu mērogā, piektdaļa – pilsētu vai teritoriālajā mērogā. Visbiežāk DzL mērķis ir kopradīt (88%), testēt (79%) un pētīt (57%), kas visbiežāk tiek īstenots kombinācijās; vispopulārākā no tām ir *kopradīt un testēt* (69% no visām DzL) [Arias, et al. 2025: 10–13]. Būtiski norādīt, ka no 95 analizētajām DzL, 62 ir ENoLL sertificētas jeb oficiālie biedri. Visās šajās DzL risinātie temati ir saistīti ar ANO IAM, it īpaši: laba veselība un labbūtība (IAM 3), kvalitatīva izglītība (IAM 4), dzimumu līdztiesība (IAM 5), pieejama un atjaunojama enerģija (IAM 7), cienīgs darbs un ekonomiskā izaugsme (IAM 8), ražošana, inovācijas un infrastruktūra (IAM 9), mazināta nevienlīdzība (IAM 10), ilgtspējīgas pilsētas un kopienas (IAM 11), atbildīgs patēriņš un ražošana (IAM 12), rīcība klimata jomā (IAM 13) [Arias, et al. 2025: 17]. Respektīvi, dzīvo laboratoriju apstākļos jau šobrīd iespējams kopradīt un testēt risinājumus 10 no 17 globālajiem ilgtspējīgas attīstības mērķiem.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija jeb *OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)* aicina dalībvalstis pievērsties sociālo inovāciju attīstībai, īpaši *izmantojot inkubatorus, kompetences centrus, apmācības un sadarbību ar valsts iestādēm un augstākās izglītības iestādēm, lai veicinātu eksperimentēšanu un mērogošanu* [OECD 2024: 9]. Eiropas Savienībā šādi nacionālie sociālo inovāciju kompetenču centri jau darbojas vai vēl top 25 dalībvalstīs [European Social Fund+ n.d.], arī Latvijā – Sociālās inovācijas kompetenču centru (SIKC) Sabiedrības integrācijas fonda pārvaldībā sāka veidot 2024. gadā. SIKC ir nozīmīgs potenciāls attīstīties kā atvērto sociālo inovāciju dzīvajai laboratorijai vietējā mērogā. Līdz ar to šobrīd, 2026. gadā, akadēmiskajām institūcijām Latvijā ir īpaši labvēlīgi apstākļi, lai ne tikai atbalstītu SIKC stratēģisko veidošanu, bet arī ar SIKC starpniecību stiprinātu savu institucionālo kapacitāti, inovāciju radīšanas kultūru un atvērtās zinātnes pieejas, tostarp arvien iesaistot iedzīvotājus praktisko risinājumu pētniecībā un izstrādē. Tomēr jāņem vērā, ka SIKC kā valsts pārvaldē esošai struktūrai ir arī būtiski ierobežojumi, kas var ietekmēt efektīvu inovāciju radīšanas procesu, piemēram, spēju ātri reaģēt un mainīt risinājuma trajektoriju. Tam nozīmīga ir sadarbība ar citu jomu organizācijām, piemēram, sociālās ekonomikas organizācijām.

Sociālā ekonomika apvieno dažādu juridisko formu organizācijas, ko raksturo vienoti principi: sociālās vai vides ietekmes prioritāte pār peļņu, demokrātiska un/vai līdzdalīga pārvaldība, kā arī lielākās daļas peļņas vai citu līdzekļu ieguldīšana atpakaļ organizācijā, lai sasniegtu kolektīvā vai sabiedriskā labuma mērķus, kuru sasniegšanai organizācija ir radīta [OECD 2023: 16]. Piemēram, sociālie uzņēmumi, biedrības, kooperatīvi un citas sociālās ekonomikas organizācijas ir sevi pierādījušas kā pionieres spēcīgu kopienu un iekļaujošas sabiedrības veidošanā, tādējādi veicinot ekonomisko izaugsmi, aprites ekonomikas attīstību, kā arī zaļo un digitālo pāreju. Sociālā ekonomika veicina vietējo un reģionālo attīstību, nodrošinot sabiedriskās labklājības pakalpojumus un palīdzot īstenot vietējās stratēģiskās prioritātes. Tā veicina dzimumu līdztiesību un jauniešu iesaisti, rada darbavietas ar sociālo ietekmi, tostarp risina neformālās nodarbinātības jautājumus un darba tirgū integrē nelabvēlīgā situācijā nonākušos. Tā ne tikai “aizpilda caurumus”, ko valsts un tirgus nepiepilda, bet arī piedāvā dažādus alternatīvus inovatīvus modeļus, reaģējot uz vietējiem sociālajiem un ekonomiskajiem izaicinājumiem – ja šīm organizācijām tiek nodrošināti labvēlīgi apstākļi darbībai [OECD 2023: 25].

Interesants sociālās ekonomikas un sociālo inovāciju piemērs Latvijā ir radošās kopienas centrs *Viskaļi – Dzīves kvalitātes dizaina institūts* (turpmāk – *Viskaļi*), kas atrodas Rīgā, Čiekurkalnā, un ko apsaimnieko biedrība *Free Riga*. 2026. gada sākumā *Viskaļus* ikdienā lietoja un kopradīja gandrīz 200 kopienas locekļu jeb rezidentu no dažādām nozarēm: mākslinieki, inženieri, amatnieki, labdarības organizācijas, uzņēmēji, sociālie un vides aktivisti, dažādi pašnodarbinātie. *Free Riga*

mērķis ir *Viskaļos* radīt lielāko sociālo inovāciju platformu Baltijā, par pamatu ņemot piecus darbības virzienus: aprites un sociālo ekonomiku, uzņēmējdarbību, mākslu un kultūru, personības izaugsmi, dizainu un vietas transformāciju, kā arī kopienas un dažādu sadarbības partneru līdzdalību kā pamata metodi mērķa sasniegšanai [Biedrība Free Riga b. d.]. Šie apsvērumi iezīmē Viskaļu idejisko potenciālu attīstīties kā dzīvajai laboratorijai, tostarp atvērtās zinātnes pieeju testēšana Viskaļos var būt lietderīga daudzpusēji iesaistītajām pusēm. Studējošajiem radošās kopienas centrs var dažādot mācību pieredzi, veicināt radošo domāšanu un problēmu risināšanas prasmes, balstoties uz reālās dzīves piemēriem, kā arī radīt potenciālu prakses vietām. Pētniekiem tas paver pētnieciskās iespējas ne tikai tematiskajās jomās, bet arī respondentu pieejamības ziņā (dažādu nozaru rezidenti vienuviet). *Viskaļu* rezidentiem tas potenciāli sniedz iespēju rast risinājumus viņu uzņēmējdarbības vai radošajiem izaicinājumiem, kā arī iegūt akadēmiski izglītotus praktikantus kā atbalstu darbības īstenošanai. Savukārt *Viskaļu* kuratoriem tā ir iespēja testēt *Viskaļu* attīstības ieceres, pilnveidojot kompetences šādu starpsektoru sadarbības procesa dizainēšanai un vadīšanai, kā arī atbalstu nākotnes projektu un finansējuma piesaistei, vienlaikus uzlabojot sabiedriskā labuma rādītājus.

Arvien pieaugot ģeopolitiskajai spriedzei, sociālajiem, ekonomiskajiem un vides izaicinājumiem, būtiski ir izaicināt arī savu iztēli un radošumu, lai meklētu, radītu un testētu jaunus veidus, kā šos izaicinājumus risināt. 21. gadsimta otrais ceturksnis ir ļoti nozīmīgs un būs pārmaiņām bagāts laiks. Cilvēce atrodas krustpunktu priekšvakarā starp veco un jauno, tostarp ar potenciālu īstenot vislabākās nākotnes scenārijus. *Dust Magazine* redaktora Luidži Vitali (*Luigi Vitali*) vārdiem sakot, *iztēloties cerīgu nākotni nav naivi – tas ir radikāli* [Hopkins 2025: 23]. Kultūras, mākslas un citu radošo industriju pārstāvjiem šajā procesā ir nozīmīga loma – tāpat kā novatoriem, radot jaunus ceļus, kas iepriekš nav ieti. Šajā rakstā īpaši izceltas atvērtās sociālās inovācijas kā risinājumi, dzīvās laboratorijas kā pieeja, atvērtā un sabiedriskā zinātne kā metode labākai nākotnei, īpaši uzsverot akadēmisko institūciju būtisko lomu nākotnes līderu un pārmaiņu vadītāju sagatavošanā.

Izmantotie avoti un literatūra

- Arias, A., Pennese, C., Grijalba, O., et al. (2025). Application of Living Lab Concept: Where, How and for What Is Being Used in Europe to Support Energy, Social and Environmental Transition. *Sustainability*, 17 (6). <https://doi.org/10.3390/su17062727>
- Biedrība Free Riga (b. d.). *Kas ir Viskaļi?* Info plakāts. Pieejams: <https://drive.google.com/file/d/15etYDWZNA5SuNjq5tcZ99z1UfZndanBX/view> (skatīts 28.04.2025.).

- Carayannis, E., Campbell, D. (2009). 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': Toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International Journal of Technology Management*, 46 (3/4). <https://doi.org/10.1504/IJTM.2009.023374>
- Cukura, P. (2025). *Sociālās ekonomikas organizācijas pēcizaugsmes kontekstā. "Viskaļi – Dzīves kvalitātes dizaina institūts" piemērs*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Kultūras Akadēmija un Rīgas Tehniskā universitāte. 160. lpp.
- Diaz-Sarachaga, J. M. (2025). Urban Living Labs as Exponent of Co-creation. In: S. Shtylla, M. C. Olivas, A. Sánchez, et al. (eds.). *Designing Futures*. SCI 2023. Advances in Science, Technology & Innovation. Springer, Cham, pp. 27–36. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63061-3_3
- European Network of Living Labs (n.d.). *What are Living Labs?* Pieejams: <https://enoll.org/living-labs/#living-labs> (skatīts 11.05.2025.).
- Hattle, A., et al. (2025). An active academia for peace and sustainability. *Peace and Sustainability*, 1 (1). <https://doi.org/10.1016/j.nerpsj.2025.100004>
- Hopkins, R. (2025). *How to Fall in Love with the Future: A Time Traveller's Guide to Changing the World*. London: Chelsea Green Publishing.
- Hossain, M., Leminen, S., Westerlund, M. (2019). A systematic review of living lab literature. *Journal of Cleaner Production*, 213, pp. 976–988. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.257>
- Līcīte, L., Surikova, S., Grīnberga-Zālīte, G. (2019). Sociālās inovācijas būtība un izaicinājumi sociālās inovācijas pētniecībā. No: K. Oganisjana (red.). *Sociālā inovācija: izaicinājumi un risinājumi Latvijā*. Rīga: RTU izdevniecība, 16.–37. lpp.
- Nicolopoulou, K., Karataş-Özkan, M., Vas, C., Nouman, M. (2015). An incubation perspective on social innovation: The London Hub – a social incubator. *R&D Management*, 47 (3), pp. 368–384. <https://doi.org/10.1111/radm.12179>
- OECD (2023). *What is the social and solidarity economy? A review of concepts*. Pieejams: https://www.oecd.org/en/publications/what-is-the-social-and-solidarity-economy-a-review-of-concepts_dbc7878d-en.html (skatīts 02.01.2025.).
- OECD (2024). Recommendation of the Council on the Social and Solidarity Economy and Social Innovation. *OECD legal instruments*. Pieejams: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0472> (skatīts 03.01.2025.).
- Oganisjana, K. (2019). Ievads: Sociālās inovācijas pētījuma metodoloģija. No: K. Oganisjana (red.). *Sociālā inovācija: izaicinājumi un risinājumi Latvijā*. Rīga: RTU Izdevniecība, 9.–15. lpp.
- Pacheco, J. N., Turro, A., Urbano, D. (2025). Open social innovation: A systematic literature review and future research agenda. *Technological Forecasting & Social Change*, 216. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2025.124160>
- Pel, B., Wittmayer, J., Dorland, J., Søgaard Jørgensen, M. (2019). Unpacking the social innovation ecosystem: an empirically grounded typology of empowering network

- constellations. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 33 (3) pp. 311–336. <https://doi.org/10.1080/13511610.2019.1705147>
- Purcell, W. M., Henriksen, H., Spengler, J. D. (2019). Universities as the engine of transformational sustainability toward delivering the sustainable development goals: “Living labs” for sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 20 (8), pp. 1343–1357. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-02-2019-0103>
- Schaeffer, V., Matt, M. (2016). Development of academic entrepreneurship in a non-mature context: the role of the university as a hub-organisation. *Entrepreneurship & Regional Development*, 28 (9/10), pp. 724–745. <https://doi.org/10.1080/08985626.2016.1247915>
- Unceta, A., Castro-Spila, J., García Fronti, J. (2017). The three governances in social innovation. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 30 (4), pp. 406–420. <https://doi.org/10.1080/13511610.2017.1279537>
- UNESCO (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. SC-PCB-SPP/2021/OS/UROS. <https://doi.org/10.54677/MNMH8546>
- United Nations (n.d.). *The 17 goals*. Pieejams: <https://sdgs.un.org/goals> (skatīts 16.01.2026.).
- Vitali, L. (2025). What if we could uncanceled the future? *Dust Magazine*. Pieejams: <https://dustmagazine.com/what-if-we-could-uncanceled-the-future/> (skatīts 10.01.2026.).